

O LOCUINȚĂ-ATELIER DE LUCRAT PIEPTENI (SEC. VI E.N.) DESCOPERITĂ LA BIHAREA

de
SEVER DUMITRAȘCU

Între anii 1977—1981 au fost descoperite și cercetate la Biharea¹, în punctul Grădina C.A.P.-Baraj, alături de alte monumente și vestigii arheologice din diferite epoci, *opt locuințe* ce datează din sec. VI e.n.

În rîndurile ce urmează ne vom referi la ultima din aceste locuințe (L-8) dezvelită în campania de săpături din vara anului 1981.

Locuința (Fig. 1) este de formă *patrulateră*, cu dimensiunile de 3,55 m (axa nord-sud) și 3,25 m. (axa est-vest). La adîncimea de 1 m de la nivelul actual de călcare a apărut *vatra* locuinței, din care s-a mai păstrat o mică porțiune pe latura de sud și est. Porțiunea păstrată constă dintr-o crustă groasă de pămînt (2—2,5 cm grosime) bătătorit și foarte probabil dată la suprafață cu *pomosteală*. O porțiune similară, de vatră pomostită s-a păstrat și într-o altă locuință (L-6) dezvelită, de asemenea, în anul 1981. În colțul de sud-vest s-a conturat intrarea în locuință la același nivel cu vatra acesteia, fără să se observe urme de prag.

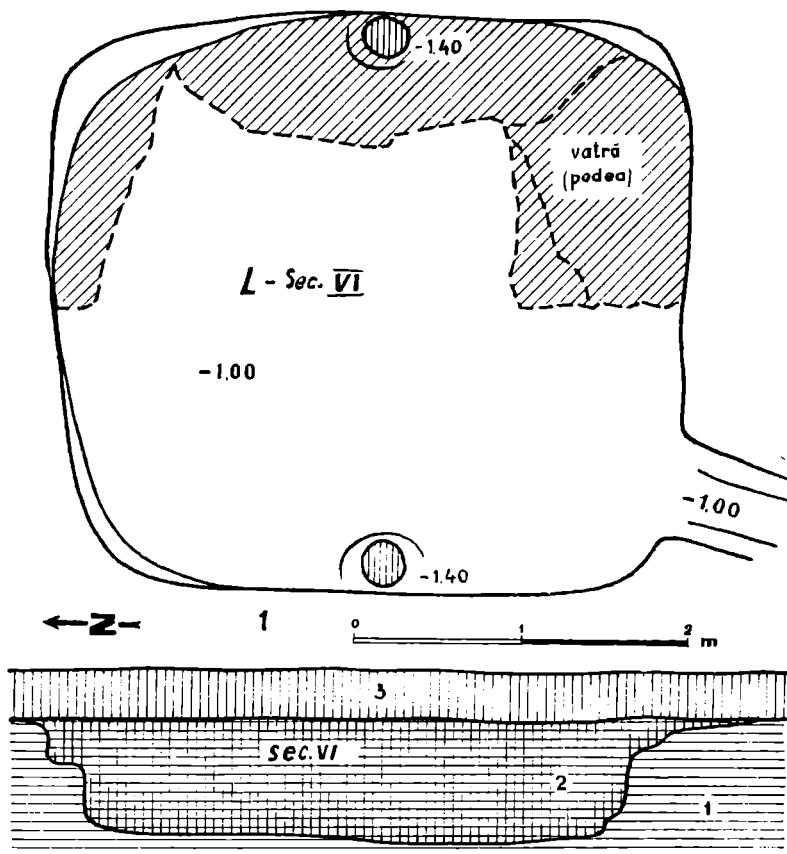
Locuința a avut acoperișul în două ape, cum par a sugera cele două gropi de stilpi (de furci?) de pe laturile de est și vest. Gropile se adînceau cu 0,40 m sub nivelul vetrei locuinței.

Nu a fost găsită instalația de încălzire a încăperii, dar au fost descoperite urme de cărbuni și cenușă în partea de nord-vest a locuinței, fără a se putea preciza dacă acestea provin de la o vatră de foc deschisă sau de la un cuptor. Surprinde însă puținătatea lor, ceea ce ar putea indica fie folosirea locuinței mai ales în anotimpul mai cald, fie locuirea ei pe o perioadă scurtă de timp.

O particularitate a locuințelor din sec. VI. e.n. de la Biharea este descoperirea inventarului, mai ales a ceramicii, în pămîntul de umplutură într-o proporție aproape constantă. Concentrări oarecum mai accentuate au fost observate lîngă resturile de vetre de foc și în unele cazuri pe

---

¹ S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din sec. V—VI e.n. de la Biharea*, în *Ziridava*, X, 1978, p. 81—101.

1a

Fig. 1.

vetrele de călcare. Situația este similară și în cazul acestei locuințe (L-8).

Inventarul locuinței se compune din ceramică și piese de os, fier, bronz, lut ars și piatră.

I. Ceramica

A. *Ceramică lucrată cu mîna* din pastă grosieră degresată cu nisip cu bobul mare și materii organice, este proporțional cu cea lucrată la roată, în cantitate infimă (2 fragmente).

Formele nu s-au putut nici măcar deduce și nici un fragment nu este ornamentat.

B. *Ceramică modelată la roată*. B₁. Ceramică modelată la roată din pastă fină de culoare cenușie sau cenușie-plumburie, unele fragmente au luciu în urma „lustruirii” — a netezirii cu apă înainte de ardere. Cantitativ este puțină (numai 15 fragmente). Cioburile provin de la vase mici, mai ales oale.

B₂. Ceramica modelată la roată din pastă bine aleasă degresată cu nisip (*ceramică nisipoasă*), care îi dă în urma arderii un aspect *zgrunțuros* este cea mai numeroasă (242 de fragmente). Este de culoare cenușie sau neagră, uneori vasele sînt arse neuniform avînd pereții, la acelaș vas, în unele porțiuni de culoare cenușie și în altele, mai ales spre fund, de culoare negricioasă sau neagră. Nu este exclus ca unele fragmente să aibă culoarea neagră și în urma arderii secundare.

Cîteva fragmente (3 cioburi) sînt de culoare cărămizie, cu pete cărămiziu-roșcate, avînd însă aceeași caracteristică tehnologică — au la pipăit un aspect *zgrunțuros*.

Ca forme domină *oalele* scunde cu buzele bine profilate, unele fațetate meșteșugit, cu fundurile drepte cu urme de tăiere cu sfoară de pe roata rapidă a olarului și cu coaste în interior, dovadă a deținerii unei tehnologii deosebit de avansate în modelarea vaselor. Pereții sînt subțiri și ornamentați cu *caneluri* concentrice de factură tehnologică, deci de pe roata rapidă a olarului. Sînt produse de mare serie din care pricină buzele de oale (37 fragmente) sînt aproape identice, ele diferă numai, mai ales, ca mărime. Există însă și o ușoară diferențiere — unele au gîtul scund, aproape inexistent, iar altele au gîtul mai înalt. Marea majoritate a cioburilor provin de la pereți de vase (180 fragmente) și mai puține (25 fragmente) de la funduri.

Făcînd o reducere a numărului de funduri care nu s-au întregit și care ar putea proveni de la același vas ar însemna că cei care au folosit locuința au avut, desigur cu corectivele de rigoare (procentajul de spargeri, timpul de folosire, evacuarea inventarului la părăsirea sau abandonarea locuinței), în medie, 15—20 de oale.

A mai fost descoperită și o buză de amforetă, lucrată tot din pastă cenușie-negricioasă-zgrunțuroasă.

Exceptînd *canelurile* doar un singur fragment este ornamentat cu *benzi de linii în val*.

Lăsînd deoparte orice considerații de natură cantitativă datorate și jocului întîmplării ce nu poate încă fi stăpînit din cauza datelor încă puține, chiar și în cazul unei analize cantitative detaliate și riguroase, se cuvine să subliniem o realitate limpede: ceramică nisipoasă cu aspect *zgrunțuros* de culoare cenușie-negricioasă sau negricioasă lucrată la roata rapidă constituie *majoritatea absolută*, definitorie a ceramicii folosite în locuința adusă în discuție, ca și în toate celelalte șapte descoperite la Biharea.

II. Piese din piatră și lut ars

A. Au fost descoperite patru fragmente de *rișniță de piatră*. Nu este exclus ca ele să provină (sînt mici și au o latură ovală) de la roata unei *tocile* manuale pentru ascuțit unelte sau ustensile de fier.

B₁. Trei fragmente de lut ars, plat, par a proveni de la o vatră de foc sau de la un perete.

B₂. Alte două fragmente au în partea superioară o pojghiță albă și par a fi bucăți dintr-un perete vopsit cu alb sau de la o construcție de lut a cărei reală înfățișare nici nu se poate bănuși din cauza micimii pieselor păstrate.

B₃. *Prisnele sau mărgele*² de lut ars, de formă bitronconică, lucrate îngrijit. Sînt mici (1 : Ø 3,2 cm; 2 : Ø 2,5) ceea ce ne face să le considerăm mai degrabă „mărgele” de lut decît prisnele pentru fus.

III. Piese de os

A. *Materia primă*. 1. În locuință a fost găsită o *piesă de os cu aspect de patină*³ (Fig. 2). S-a constatat însă că este un *radius* de bovid, formă juvenilă, probabil domesticit, care a fost secționat longitudinal pen-

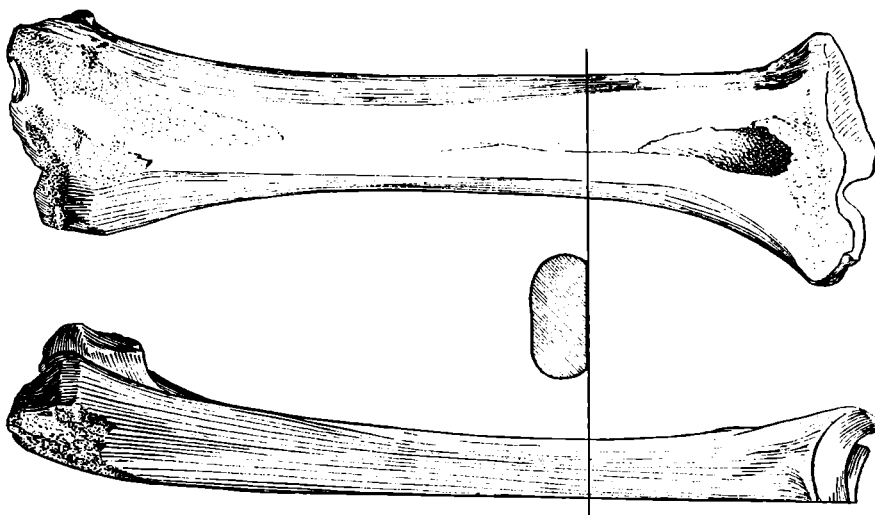

Fig. 2.

² Muzeul Țării Crișurilor, secția de istorie, inv. nr. 11241 (în continuare MTC).

³ MTC, inv. 11246; informație amabilă din partea tov. Jurcsák T.

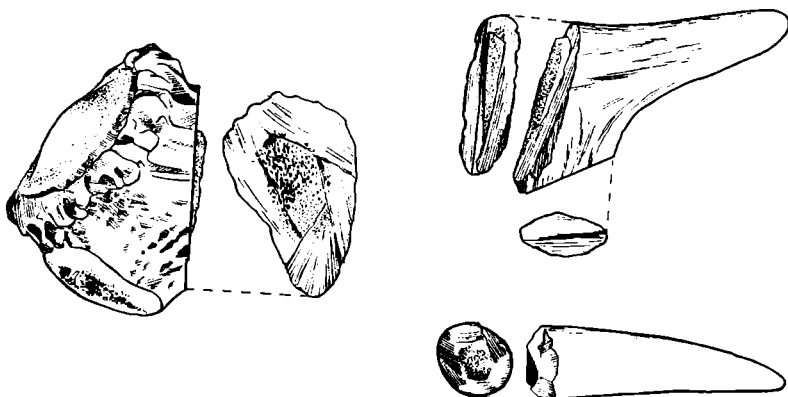

Fig. 3.

tru a se tăia plăci pentru piepteni. A fost abandonat deoarece prin tăiere s-a dat peste ţesutul spongios al osului care nu se mai putea folosi pentru a se lucra piepteni. Menţionăm că tăietura este perfect dreaptă şi nu are urme de uzură sau de tocire ca în eventualitatea folosirii ei ca patină (L-22,5 cm).

2. Corn de cerb tăiat în două locuri⁴ (fig. 3/3). Este de fapt partea dinspre rădăcină (rozetă) căreia i s-au tăiat cele două ramuri.

3. Corn de cerb tăiat în două locuri (Fig. 3/1). Provine din vârful unui corn de cerb.

4. Virf de corn⁵ tăiat (Fig. 3/2).

B. Rebuturi sau piese în curs de finisare, şi nefolosite (?)⁶

1. Fragmente de pieptene format din două plăci fără dinţi prinse între două bare transversale cu nituri de bronz (Fig. 4/1).

2. Bară de os pentru piepteni (fragmente, Fig. 4/6).

3. Fragment de placă cu dinţi de piepteni (Fig. 4/5).

4. Dinţi de piepteni (Fig. 4/2).

5. Os cioplit în formă de lopăţică cu capul rotund în secţiune (instrument pentru potrivit plăcile de os în timpul asamblării?) (Fig. 4/4).

6. Fragment de os cioplit şi ars (fig. 4/3).

C. Piepteni. 1. Pieptene de os cu dinţi bilaterali lucrat din cinci plăcuţe de os cu dinţi bilaterali prinse între două bare transversale cu patru nituri de bronz (Fig. 5)⁷. Pieptenele este îngrijit lucrat fără să fie ornamentat. Dinţii au fost tăiaţi după ce plăcuţele de os au fost prinse între bare transversale, cum lasă uşor să se vadă tăietura lor în aceste bare. Nu este exclus că şi în această fază pieptenii să fi fost fierţi în

⁴ MTC, inv. 11247.

⁵ MTC, inv. 11193.

⁶ MTC, inv. 11248.

⁷ MTC, inv. 11249.

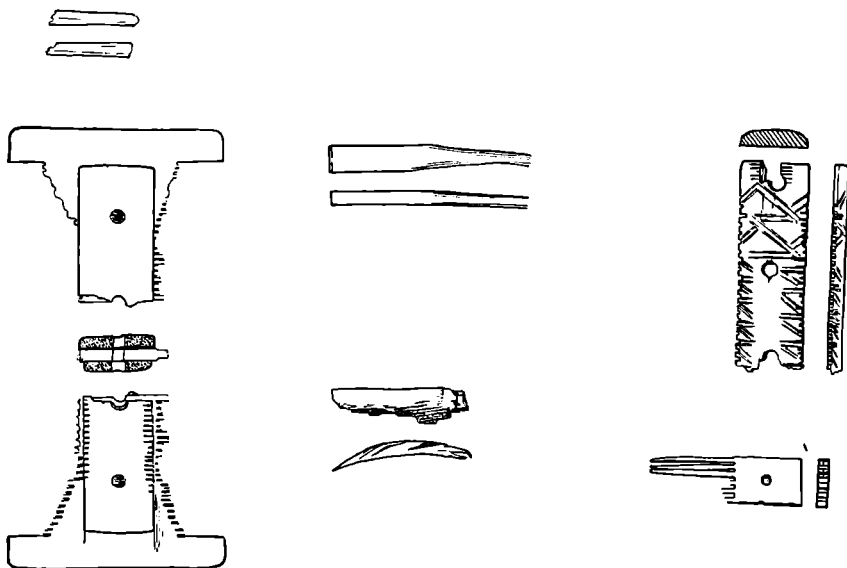

Fig. 4.

leșie⁸ (etc.) pentru a se înmuia și apoi li s-au tăiat dinții, cum bănuim că s-a putut proceda și în etapa inițială când oasele, plăcuțele și barele transversale au fost tăiate din coarnele animalelor sălbatice ori domestice.

IV. Piese de metal

A. *Piese de fier*. 1. *Lamă lungă de fier ușor curbată* (L-14,5 cm; 1—1,5 cm) provenind probabil de la un fel de fierestrău sau cuțit de tăiat oase (?) (Fig. 6/1).

2. *Lamă de cuțitaș de fier* (L-4,7 cm; 1-0,7 cm) (Fig. 6/2).

3. *Lamă de cuțitaș de fier aproape identică cu prima* (fig. 6/3)⁹. Ambele se foloseau, probabil, pentru tăierea fină a dinților de piepteni. Sînt de altfel subțiri (respectiv de 2 și 1,5 mm).

B. *Piese de bronz*. 1. *Plăcuță de bronz cu urme de topire, de zgură* (fig. 6/5)¹⁰.

⁸ V. Palade, *Centrul meșteșugăresc de prelucrare a cornului de cerb de la Bîrlad-Valea Seacă, datînd din secolul al IV-lea e.n. în Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, I, Sibiu, 1981, p. 206.

⁹ MTC, inv. 11193.

¹⁰ MTC, inv. 11241.

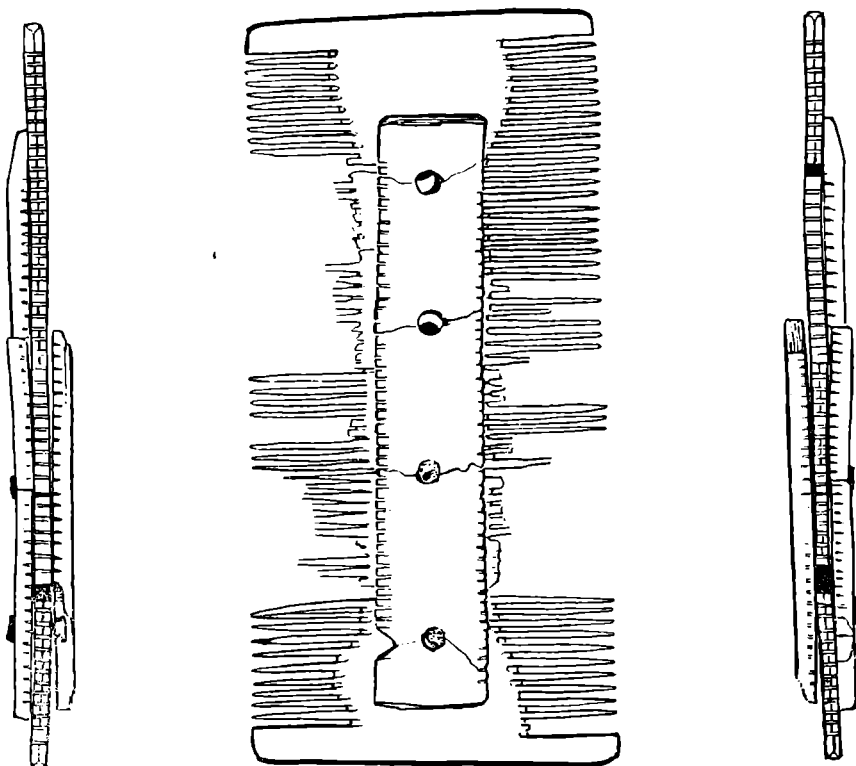

Fig. 5.

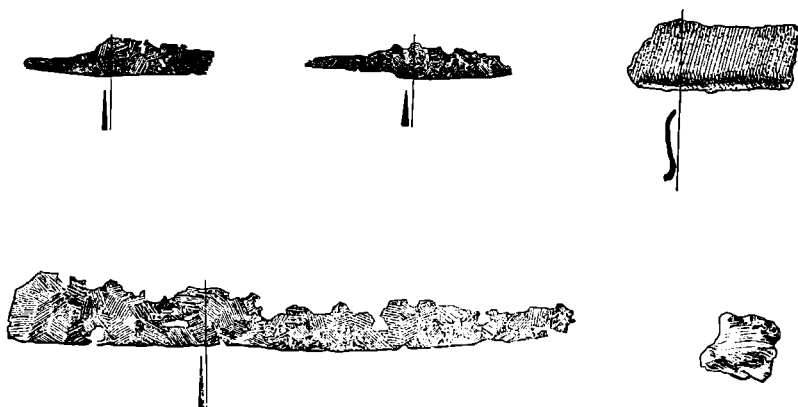

Fig. 6.

2. Zgură ușoară de os (?) cu urme verzi de bronz, de la turnare (?) (Fig. 6/4).

Ceramica și fragmentele de rîșniță descoperite definesc *vestigiile unei locuințe* în preajma căreia s-au strîns cioburile care în momentul cînd locuința nu a mai fost folosită s-au scurs împreună cu pămîntul de umplutură în cavitatea acesteia. Altele rămînînd probabil la locul lor în interior, fiind acoperite de pămîntul de umplutură, desigur în condițiile reale în care la nefolosirea unei locuințe se produc prăbușirile și deranjările inerente oricărei astfel de situații.

În același timp piesele de os și metal, în special micile unelte și ustensile îndeamnă la admiterea, pe bază de material concret, a lucrării pieptenilor în această locuință. Ceea ce înseamnă că ea era o locuință-atelier, în care stăpînul, pe lîngă treburile gospodărești sau casnice obișnuite, lucra piepteni de tipul cu dinți bilaterali, pentru nevoile igienice și estetice cotidiene.

Menționăm că în ce ne privește nu credem că era o producție mare de piepteni, ci mai degrabă una pentru satisfacerea nevoilor locale ale comunității de la Biharea.

La Biharea resturile de prelucrare, spre deosebire de cunoscutul atelier de prelucrat piepteni de la Bîrlad-Valea Seacă,¹¹ sînt modeste. Au fost găsite însă unelte, ustensilele și materialele din care se lucrau pieptenii și care nu puteau să aparțină decît unui om priceput în lucrarea osului, unui meșter. Din acest motiv, pînă la alte soluții mai adecvate, numim descoperirea de la Biharea *locuință-atelier* în care se lucrau *piepteni cu dinți bilaterali*.

Cercetările privind pieptenii de os din epoca post-romană (romano-bizantină) s-au concentrat mai ales asupra *pieptenilor cu minier semicircular*¹². Pieptenii de acest tip au fost datați în secolul IV e.n.¹³ și au fost atribuiți fie germanilor, fie romanilor, fie populației locale, după teri-

¹¹ V. Palade, *op. cit.*, p. 179—215.

¹² K. Horedt, *Zwei Knochenzierplättchen aus Siebenbürgen*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș*, Buc., 1943, p. 343—349, fig. 5—7; S. Thomas, *Studien zu den Germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*, în *Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege*, 8, Leipzig 1960, p. 54—121, fig. 64; E. Cnotliwy, *Materiali Zachodnio-Pomorskie, Szczecin*, 1963, p. 167—220 (nouă inaccesibilă); M. Lamiová-Schmiedlová, *Archeologické Studijní Materiály*, 1, 1964, Praga, p. 201 sq; V. Palade, *Ateliere pentru lucrat piepteni din os, din secolul IV-lea e.n. de la Valea Seacă-Bîrlad*, în *Arh. Mold.*, IV, 1966, p. 361—375; *idem*, *Noi ateliere de lucrat piepteni din corn de cerb în secolul al IV-lea e.n. la Valea Seacă-Bîrlad*, în *Carpica*, II, 1969, p. 233—252; G. F. Nichitina, *Grebni cerniahovscoi kulturi*, în *CA. I*, 1969, p. 147—159; J. Kruk, J. Rydzewski, *A bone comb of the Late Roman period from Opatkowice*, în *Sprawozdania Archeologiczne*, XXII, 1970, p. 408 sq; Gh. Diaconu, *Doi piepteni din os cu minier semicircular descoperiți la Tîrghșor*, în *SCIV*, 23, 3, 1972, p. 463—468.

¹³ Gh. Diaconu, *Tîrghșor. Necropola din sec. III—IV e.n.*, Buc., 1965, p. 104; B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966, p. 244, fig. 66/5; K. Godlowski, *The Chronology of the Late Roman early Migrations Periods in Central Europe*, Cracovia, pl. I—XXI.

toriul în care au fost descoperiți, contextul arheologic în care au fost găsiți și modalitatea în care au fost executați. Au fost puse în valoare și câteva asemenea centre — după expresia cercetătorului Gh. Diaconu — de prelucrat piepteni, în regiunea Elbei, Pomerania, Ozd în estul R. P. Ungare și cel amintit de la Valea Seacă din sudul Moldovei. Aceiași cercetător arată că în ce privește originea acestui tip de pieptene se pot contura în principal după considerații. Pe de o parte asupra pieptenelui ce „derivă din cel dintr-o singură bucată, de tip germanic, care a fost răspândit în regiunea Elbei, Sileziei, Mării Nordului, iar de aici treptat pe coastele Mării Baltice și apoi mai la sud ajungînd în cultura Sintana-Cerneahov“. Pe de altă parte tipul de pieptene din plăci și „cu mîner semicircular este de origine romană fiind documentat în regiunea Dunării de Jos, de unde a fost răspândit în cultura Sintana-Cerneahov, iar de aici ceva mai tîrziu în culturile Przeworsk și Gura Vistulei“. Desigur nu exclude nici posibilitatea ca pieptenele cu mîner semicircular să fi apărut concomitent în mai multe centre în Europa¹⁴.

În Crișana descoperirile de piepteni cu mînerul semicircular înalt sînt deocamdată puține și diferite din punct de vedere tipologic. Cîte un exemplar a fost descoperit la Arad¹⁵ — Grădiște și Ripa¹⁶, j. Bihor, iar un al treilea, de un tip aparte, cu mînerul triunghiular-scund la Biha-rea¹⁷, în anul 1981.

Pieptenii cu dinți bilaterali sînt datați mai ales în secolul VI e.n. Există însă descoperiri în care ei apar în complexe arheologice mai timpurii, realități istorice care sînt în măsură să explice și originea acestui tip de piepteni. Astfel, se cunoșteau în provinciile romane dunărene încă din secolul trecut descoperiri în care apar piepteni cu dinți bilaterali.

A. *Dacia romană*. În hotarul satului Rediu¹⁸, j. Cluj, aproape de Potaissa, s-a descoperit un relief de piatră pe care este redată (v. fig. 7) după descrierea lui M. Macrea „o interesantă scenă de toaletă feminină... înfățișînd coafarea unei tinere femei, șezînd, de către o alta care stă în picioare în spatele ei, și purtînd o îmbrăcăminte aparte. Aceasta cu o mîna aranjează suvițele de păr ale matroanei, iar cu cealaltă ia un vâscior, cu substanțe aromate probabil, pe care i-l întinde matroana. Iar ca să nu mai fie nici un dubiu cu privire la semnificația scenei, artistul a redat în cîmpul liber, din dreptul capetelor celor două femei, un piep-

¹⁴ Gh. Diaconu, *op. cit.*, în SCIV, 23, 3, 1972, p. 467.

¹⁵ E. Dörner, *Cercetări și săpături arheologice în județul Arad*, în *Mat. Arh.* IX, p. 445—446, fig. 2/2.

¹⁶ S. Dumitraşcu, *Există cultura Sintana de Mureș-Cerneahov și tipul Prešov în Crișana?* în *Studii și cercetări științifice*, Bacău, 1974, p. 43—53, fig. 1.

¹⁷ Inedit. MTC.

¹⁸ I. Téglás, *Pusztaszentmártoni és rösdi épületmaradványokról*, în *Arch. Ért.*, XXVI, 1906, p. 362; cf. și I. I. Russu, Z. Milea, în *Probleme de muzeografie*, Cluj, 1964, p. 28—29, nr. 17, fig. 17.

Fig. 7.

tene *picten*, cu două rosturi¹⁹. Relieful se păstrează în Muzeul din Turda și a fost datat în sec. II—III e.n.

B. *Moesia romană*. Doi piepteni cu dinți laterali au fost descoperiți în castrul roman de la *Novae* pe teritoriul provinciei romane dunărene Moesia (azi în R. P. Bulgară)²⁰.

C. *Pannonia romană*. Încă din secolul trecut se cunoșteau piepteni cu dinți laterali descoperiți la *Brigetio*²¹ în Pannonia romană, publicați de I. Hampel în 1883. Tot în Pannonia, la *Savaria*²², într-un mormânt aflat sub ruinele templului lui Isis, a fost găsit un pieptene cu dinți laterali.

În aceeași provincie romană dunăreană au fost descoperiți piepteni cu dinți laterali în marele cimitir roman cu peste 1 300 morminte de la Intercisa (în cutii de cărămizi — în sarcofage de cărămidă), unde ei apar în asociere cu fibule de *tipul cu capete de ceapă*, *pieptani cu mînerul semicircular* și *pahare de sticlă* (M-1055, 1072, 1110)²³.

¹⁹ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 417, pl. XXIX; cf. și H. Daicoviciu, în *Römer in Rumänien*, Köln, 1969, p. 254, 6132.

²⁰ K. Majewski și colab., în *Archeologia*, XXI, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdansk, 1970, p. 181, fig. 59—60; p. 189, fig. 20; *idem*, în *Archeologia*, XXII, 1971, p. 170, fig. 73—74.

²¹ I. Hampel, *Hazai adatok az archaeológiához*, în *ArchÉrt*, II, 1883, p. 50—78.

²² I. Bóna, în *Acta ArchBdp*, XXIII, 1—4, 1971, p. 279.

²³ E. B. Vágó, I. Bóna, *Die Gräberfeldern von Intercisa. Der Spätromische Südostfriedhof*, Budapest, 1976, pl. XVI, XVIII, XLV; cf. și M. R. Alföldi, în *ArchHung*, NS, XXXVI, p. 479—480, fig. 109.

Aici datează din sec. IV e.n. și descoperirea lor limpede în mediu roman imperial târziu dovedește apariția modei purtării acestui tip de piepteni (și a celor cu miner semicircular) în lumea romană, unde ei erau și lucrați cu mult înainte de a fi preluați și vehiculați și în unele medii germane vechi (ostrogoți, gepizi).

Mai mulți piepteni de acest tip au fost descoperiți și în diferite localități din *Bavaria de sud*, datați și aceștia în sec. IV. e.n., avînd analogii alte piese de același fel din regiunea Rinului, de altfel descoperiri făcute tot în medii culturale romane târzii sau de contact cu lumea romană imperială (după E. Keller: *Die spätrömische Grabfunde*)²⁴.

Revenind în regiunile estice se cuvine să amintim că pentru sec. IV—V e.n. (Hunnenzeit) s-au descoperit piepteni cu dinți bilaterali și în nord-estul Ungariei²⁵, în asociere cu pieptenii cu minerul circular. Exemplarele cele mai numeroase au fost găsite însă în cimitirele datate cu precădere în sec. VI e.n. și atribuite mai ales gepizilor²⁶, deși trebuia avută în vedere întreaga pinză de populație din regiunile respective în sec. V—VI e.n.

Pe teritoriul Daciei au fost, de asemenea, descoperiți piepteni cu dinți bilaterali, datînd din sec. IV e.n., la *Cluj-Mănăstur*, într-o așezare despre care I. Hica-Cimpeanu scria: „Materialele descoperite la Cluj-Mănăstur, prin perpetuarea tehnicii și a formelor romane provinciale, dovedesc existența și funcționarea unor ateliere pentru producerea ceramicii și după abandonarea provinciei. Aceasta implică în mod necesar, din punct de vedere etnic, continuitatea populației locale romanizate, existentă la periferia orașului roman Napoca”²⁷.

În Muntenia, la *Spanțov*²⁸ a fost găsit un pieptene cu dinți bilaterali într-un mormînt de înhumatie (M-17), în mediu Sîntana de Mureș—Cerneahov. Un pieptene cu dinți bilaterali, avînd însă și „toc” pentru păstrare, a fost găsit în așezarea de la *Davideni*²⁹, din Moldova, datată în sec. V—VII e.n.

În Transilvania se cunosc o serie de cimitire datate în sec. VI—VII. e.n. în care s-au descoperit piepteni cu dinți bilaterali și care au fost

²⁴ E. Keller, *Die spätrömische Grabfunde in Südbayern*, München, 1971, p. 112, n. 636; cf. și K. Böhner, *Die merowingerzeitliche Altertümer des Saalburgmuseums*, în, *Bericht des Saalburgmuseums*, XV, 1956, p. 102—140, fig. 7/14, 34.

²⁵ M. Párducz, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit in Ungarn*, în *ActaArch*, XI, Budapesta, 1959, p. 309—341, fig. 56, 57.

²⁶ D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonau-becken*, Budapesta, 1961, p. 383.

²⁷ I. Hica, *Urme de locuire din secolul al IV-lea e.n. la Cluj-Mănăstur*, în *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 170—171, pl. III/16.

²⁸ B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 24—25, fig. 33/2.

²⁹ I. Mitrea, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea de la Davideni (sec. V—VII e.n.)*, în *Memoria Antiquitatis*, VI—VIII, 1974—1976, Piatra Neamț, 1981, p. 65—92, fig. 18.

atribuiri etno-cultural fie gepizilor, fie populației autohtone daco-romane³⁰.

În Crișana au fost descoperite mai multe exemplare de piepteni cu dinți bilaterali în mormintele de la *Valea lui Mihai*³¹, j. Bihor și *Socodor*³², j. Arad. În ce privește pieptenii descoperiți la *Valea lui Mihai*, care au fost studiați de noi (se păstrează în vechile colecții ale Muzeului Țării Crișurilor din Oradea), menționăm că diferă ca mărime și ca modalitate de execuție de cei descoperiți la Biharea. Este de presupus că provin dintr-un *alt atelier*.

La Oradea-Salca au fost descoperite întimplător mai multe inventare funerare (1876, 1889, 1899, 1908, 1911) din care s-au păstrat unele piese. Alte descoperiri s-au făcut în deceniile interbelice (Ardos-Sammlung?) și după al doilea război mondial (1956 etc., Galamb-Sammlung?!³³). Descoperirile cele mai recente au fost salvate și se păstrează în colecția Liceului „Em. Gojdu” din Oradea³⁴. Ca și la Valea lui Mihai (M-8 cu cuțit sau scramaxas?) unele piese de la Oradea provin din morminte de luptători în care apar pe lângă piepteni, cataramă și arme (*scramaxas*?). Din descoperirile de la *Valea lui Mihai*, după câte cunoaștem, nu s-a păstrat ceramică, în schimb la Oradea-Salca ceramica păstrată este diferită de ceramica de bucătărie descoperită la Biharea. Este ceramică cenușie sau cenușie-plumburie săpunoasă, nestampată și nu de tipul ceramicii cenușii sau negricioase — *zgrunțuroase* descoperită la Biharea. Această ceramică de la Biharea nu poate fi în nici un caz atribuită gepizilor deoarece este o ceramică de factură autohtonă daco-romană după cum dovedesc descoperirile din Transilvania și Banat. Mai mult chiar o grupă cu ceramică de acest fel a fost descoperită în Muntenia unde gepizii nu au pătruns niciodată (v. *Gruppe Ciurel. Autohtone Keramik*³⁵).

³⁰ M. Rusu, *The prefeudal Cemetery of Noslac*, în *Dacia*, VI, 1962, p. 269—293; M. Comșa, *Quelques données relatives à la chronologie et à l'appartenance ethnique des necropoles de type Morești et Band*, în *Actes du VIIIe Congrès...*, Beograd, 1973, p. 309—318, p. 311: „Quant à l'attribution ethnique des nécropoles de type Morești, il a été constaté que, durant le domination gépidique, une coexistence c'est établie entre la population romane autochtone et les nouveaux venus”; K. Horedt, *Morești*, București, 1979, p. 204—205; I. Hica, *Un cimitir din secolul al VII-lea e.n. la Valea Largă (jud. Mureș)* în *SCIVA*, 25, 4, 1974, p. 517—525; I. Hica-Cîmpeanu, *Un grup de morminte din secolul al VII-lea e.n. la Iclod (jud. Cluj)* în *Acta MN*, XV, 1978, p. 287—293; I. Hica-Cîmpeanu, A. Mureșan, *Un mormint din secolul al VI-lea e.n. la Sighișoara, în Marisia*, VIII, Tg. Mureș, 1978, p. 761—763.

³¹E. Andrassy, *Népvándorlaskori temető Érmihályfalván*, în *Különlenyomat a Közlemények az Erdély Múzeum Történeti*, IV, 1944, p. 1—6.

³² D. Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania (I)*, în *MatArh*, p. 86, fig. 36.

³³ D. Csallany, *op. cit.*, p. 108—110.

³⁴ T. Roșu, *Hunnenzeitliche Funde aus Oradea*, în *Dacia*, IX, 1965, p. 403—405; S. Dumitrașcu, *Note privind colecția arheologică a Liceului „Em. Gojdu” din Oradea*, în *Crisia*, IX, Oradea, 1979, p. 807—822, pl. X.

³⁵ M. Comșa, *Die Slaven in Karpatisch-donauländischen Raum im 6—7. Jahrhundert*, în *Zeitschrift für Archäologie*, 7, Berlin, 1973, p. 197—228, p. 201, fig. 2/1—11.

Indiferent dacă descoperirea de la Oradea-Salca este atribuită *huni-lor?*, *ostrogoţilor* sau *gepizilor timpurii* ea dovedeşte că în sec.IV—V e.n. moda acestor piepteni pătrunsese din mediul roman şi în lumea barbară (liberă sau foederată) de la graniţele împărăţiei roman. În cazul în care descoperirea e de atribuit *gepizilor timpurii* (sec. IV—V. e.n.?) ea mai dovedeşte că la venirea lor în aceste părţi ei nu aduceau cu ei o ceramică specifică, cea *stampată*, ci că au folosit ceramică din ateliere locale de tip „Hunnenzeit“. Mai precis din ateliere locale aflate în teritoriul controlat de huni, deoarece nu cunoaştem, pînă în prezent, ca hunii, excelenţi călăreţi şi luptători, să fi lucrat ceramică (oale de lut) în centrul Europei. După cum lasă să se întrevadă alte descoperiri, gepizii *nu* aduceau cu ei în această zonă nici piepteni cu dinţi bilaterali³⁶.

D. Popescu publicînd *Cimitirul gepid de la Moreşti* scria că „După cum se ştie, pieptenele de os cu dinţi pe ambele laturi este obiectul cel mai caracteristic al mormintelor gepide. El apare atît în mormintele bărbatilor, cît şi ale femeilor şi copiilor. Este pieptenele cu care a fost pieptănat pentru ultima oară părul celui decedat; se depunea de obicei lingă cap, dar uneori şi în alte locuri ale corpului“³⁷. Acelaş cercetător face însă în studiul său cîteva precizări care privesc convieţuirea populaţiei gepide cu cea romanică care trăia la Moreşti, de natură să nuanţeze, să explice afirmaţia sa anterioară, citată de noi mai sus: „Fără îndoială, argumentele pe care le aduce [K.] Horedt în favoarea existenţei unei populaţii romanice, care trăia la Moreşti în strînsă legătură cu cea germanică, nu pot fi trecute cu vederea, cu atît mai mult cu cît este o problemă de logică istorică să presupunem că după o convieţuire atît de lungă pe aceleaşi teritorii a trebuit să se producă o apropiere între cele două populaţii. Mai este şi faptul că tipuri de obiecte, care fac parte din inventarul mormintelor de la Moreşti, au o origine mai veche, romană. Acestea sînt pieptenii bilaterali, atît de caracteristici pentru mormintele germane, dar care apar şi în morminte romane mai vechi, cercei cu cap poliedric, pe care J. Werner îi consideră de origine romană“³⁸. În ce ne priveşte considerăm că situaţia este similară şi în cazul unor descoperiri din Crişana şi că pieptenii de tipul cu dinţi bilaterali apăruiţi şi răspîndiţi în lumea romană, preluaţi apoi şi de alte populaţii, *nu* pot fi atribuiţi *numai* gepizilor, fără nici o nuanţare în precizare. De altfel în cazul în care i-am atribui numai gepizilor ar trebui să *explicăm* real cum se face că aceştia şi-au *schimbat* inventarul funerar şi în locul pieptenilor cu miner semicircular descoperiţi în aproape toate grupurile de tip Przeworsk din nordul Carpaţilor folosesc piepteni cu dinţi bilaterali care

³⁶Cf. I. Bóna, *Az újhartyáni germán lovassir*, în *Különlenyomat az Archeológiai Értesítő*, 2, Budapesta, 1961, p. 192—206; Gh. Diaconu, *Archäologische Angaben über die Taifalen*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 301—315.

³⁷D. Popescu, *Cimitirul gepid de la Moreşti*, în *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 332.

³⁸*Idem, ibidem*, p. 333—334; cf. şi K. Horedt, *Moreşti*, p. 205.

nu apar în descoperirile de tip Przeworsk³⁹ și nu sînt tipici nici pentru descoperirile de tip Cerneahov⁴⁰ sau pentru alte grupuri de descoperiri atribuite și germanilor vechi⁴¹. Explicația credem că trebuie mai degrabă și mai real căutată în îndepărtarea prin migrare a unor grupuri germane vechi de vechile lor centre, ateliere de lucrat piepteni (cu mîner semicircular, în formă de clopot etc.) și „aprovizionarea“ lor din vechile ateliere romane de pe linia Dunării⁴² sau din lumea romană. Așa se pare că se poate explica cum pieptenii cu mînerul semicircular sînt înlocuiți cu cei cu dinți bilaterali — aceștia din urmă avînd pe lîngă rolul lor estetic (?), cultic (etc.) și un rol igienic: aveau dinți pe ambele laturi și erau foarte deși.

Oricum se va încheia discuția asupra originii și „modei“ pieptenilor cu dinți bilaterali, credem că prin descoperirea de la Biharea un fapt rămîne cîștigat pentru cercetarea arheologică — aceștia se lucrau pe loc, la Biharea de comunitatea locală care trăia aici în sec. V—VI e.n.

În ceea ce privește etnicul acestei comunități — pînă la proba contrarie — noi aducem în sprijin inventarul uzual, casnic al locuințelor din sec. VI. e.n. de la *Biharea*, ceramica cenușie și negricioasă — zgrunțuroasă (ceramică nisipoasă), fără nici un fragment de ceramică gepidică stampată, cu analogii în descoperirea de la *Florești* de lîngă Cluj-Napoca. Despre ceramica așezării de la *Florești* H. Daicoviciu scria: „Fragmentele ceramice culese provin de la vase de mici dimensiuni, cu fundul retezat drept, cu buzele rotunjite și umărul adeseori decorat cu caneluri circulare, paralele. Folosirea roții cu turație rapidă și a unei arderi excelente, reducătoare, pledează în sensul unei moșteniri a tehnicii olăriei din epoca romană tîrzie. Lipsa ceramicii „stampilate“ (specific gepide) e un argument în plus pentru a vedea o populație locală în oamenii de la *Florești*⁴³. De altfel, așa cum am specificat mai sus, ceramică de acest fel, lucrată la roată rapidă s-a descoperit și la *Ciurel* (cartier din București) în centrul Cîmpiei Române unde gepizii nu au trecut sau poposit niciodată⁴⁴. Ceramica aceasta — cu caneluri — este de clară origine romană cum dovedesc și descoperirile de la *Tibiscum* din Banat, unde a

³⁹ K. Gedlowski, *op. cit.*, pl. I—XXI.

⁴⁰ v. nota 12 *supra*; cf. și M. Párducz, *Tsherniachov-Sintana de Mureș — früh-gepidische Kulturen in Ungarn*, în *Acta Arch Bdp*, XXVI, 1974, p. 187—201.

⁴¹ B. Svoboda, *Cechy v době stěhování národů*, Praga, 1965, *passim*, cf. și P. Stadler, *Völkerwanderungszeitliche Funde: eine Siedlung bei Unterlanzendorf und ein Gräberfeld bei Rannersdorf, Niederösterreich*, în *Archeologia Austriaca* 65, p. 139—186, fig. 2—5, fig. 6/1, 21/4, 23/4, 6.

⁴² A. Bejan, *Un atelier metalurgic din sec. VI. e.n. de la Drobeta-Turnu Severin*, în *Acta MN*, XIII, 1976, p. 257—278.

⁴³ H. Daicoviciu, în *Istoria Clujului*, Cluj, 1974, p. 52.

⁴⁴ v. nota 35 *supra*

fost descoperită o „prăvălie“ și un atelier în care se lucrau și oale de acest tip a căror tradiție continuă și în sec. IV—VI e.n.⁴⁵

Din acest motiv nu avem nici un temei concret arheologic pentru a nu atribui locuința-atelier de la Biharea din sec. VI e.n. populației locale, autohtone, a cărei inventar ceramic este analog celui descoperit în așezările de tip *Florești—Morești* (inventarul nestampat) din Transilvania și *Ciurelu* din Muntenia, și care populație lucra piepteni cu dinți bilaterali⁴⁶ de veche tradiție romană.

Rămîne însă ca descoperirea noastră de la Biharea, dar care își are valoarea ei, fiind deocamdată singulară în Crișana, să fie circumscrisă și mai precis de viitoarele descoperiri arheologice.

UNE HABITATION — ATELIER POUR LA CONFECTION DES PEIGNES (DU VIe S.N.È.) DÉCOUVERTE A BIHAREA

(Résumé)

L'auteur présente les découvertes d'une habitation — atelier pour la confection des peignes du VIe s.n.è. de Biharea, consistant en: os d'animaux (sauvages et domestiques) taillés, pièces des peignes, petits outils et ustensiles pour la confection des peignes et un peigne tout entier, de type aux dents bilatérales.

On a trouvé dans l'habitat — atelier aussi de la céramique faite au tour rapide.

Selon les analogies avec la Dacie, la Moesie et la Pannonie romaine et selon la céramique, l'auteur attribue cet atelier à la population autochtone de Biharea.

Il mentionne qu'on n'a pas decouvert des peignes aux dents bilatérales dans les stations allemandes (des Ostrogothes, des Gepides) du nord des Carpathes.

⁴⁵ Muzeul Banatului Timișoara, Inv. nr. 1318/7, vas lucrat la roata rapidă, cu caneluri, de culoare roșcat-maronie. A fost găsit la *Tibiscum*, Canabae, Clădirea VIII, Camera 1 (după M. Moga care a executat săpăturile este o prăvălie antică). Alături în 1979, D. Benea a descoperit, într-o altă încăpere un *cuptor de olar*. Informații D. Benea — Timișoara, pentru care îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

⁴⁶ Nu ar fi exclus ca și în alte locuințe descoperite la Biharea să se fi lucrat piepteni cu dinți bilaterali (L—2/1977; L—4/1979, L—5/1980) și să avem de-a face, poate, chiar cu un *centru modest de prelucrat piepteni*, cu legături în așezările și centrele de prelucrat piepteni din Transilvania și poate de pe linia Dunării bănățene, ca relații firești între comunitățile locale ale lumii nord-dunărene de epocă romano-bizantină (sec. V—VI e.n.).